

Clásicos y Modernos

Obras maestras
de la Colección BBVA

Museu de Belles Arts de València

Clàssics i moderns
Obres mestres de la Col·lecció BBVA

Classical and Modern
Masterpieces from the BBVA Collection

Índice Índex Index

Clásicos y Modernos

Obras maestras de la Colección BBVA

- 4 Presentación
- 8 (I) El tiempo de los reyes
y los dioses
- 16 (II) El retrato: el ser humano
en el centro del mundo
- 20 (III) El triunfo de los géneros:
paisajes, bodegones y costumbres
- 30 (IV) Los caminos de la modernidad

Clàssics i moderns

Obres mestres de la Col·lecció BBVA

- 5 Presentació
- 9 (I) El temps dels reis i els déus
- 17 (II) El retrat: l'esser humà
en el centre del món
- 21 (III) El triomf dels gèneres: paisatges,
natures mortes i costums
- 31 (IV) Els camins de la modernitat

Classical and Modern

Masterpieces from the BBVA Collection

- 5 Presentation
- 9 (I) The time of kings and gods
- 17 (II) Portraiture: The Human Being
at the Centre of the World
- 21 (III) The triumph of genre painting:
landscapes, still lifes, and customs
and manners
- 31 (IV) The paths of modernity

(En cubierta, detalle;
A coberta, detall;
On cover, detail)

Francisco de GOYA Y LUCIENTES
Carlos III, cazador
Charles III, caçador
Charles III of Spain in Hunting Costume
h. 1787-1788

Clásicos **y Modernos**

Obras maestras
de la Colección BBVA

Museu de Belles Arts de València

Clàssics i moderns

Obres mestres de la Col·lecció BBVA

Classical and Modern

Masterpieces from the BBVA Collection

Michiel Jansz. van MIEREVELT

Retrato de dama

Retrat de dama

Portrait of a Lady

1609

Presentación

Presentació

Presentation

La colección artística de BBVA es, sin duda, una de las más ricas del estado español. Su carácter es ecléctico, pues proviene de la agregación del patrimonio cultural de entidades de implantación geográfica y alcance muy diversos. No obstante, esta diversidad, lejos de restar coherencia al conjunto, lo dota de una extraordinaria riqueza y de una amplitud de miras caleidoscópica. La Colección BBVA se expande cronológicamente desde la Edad Media hasta el arte actual. Sus cerca de nueve mil piezas pueden aglutinarse en dos amplios grupos de peso similar, el correspondiente a lo que se suele considerar arte clásico, por un lado, y el arte de vanguardia y de la segunda mitad del siglo XX, por el otro.

Esta exposición estudia las obras maestras de la colección de arte clásico de BBVA; aquellas pinturas que suelen identificarse como de alta época, del siglo XIX y del período de entresiglos. Estas piezas, creadas entre los siglos XVI y XX, comparten, pese a la distancia temporal entre ellas, un mismo código formal, el del realismo figurativo tal y como fue definido en Flandes e Italia a principios del siglo XVI. Los pigmentos y los pinceles cambiaron a lo largo de los siglos, como lo hicieron los empastes y las pinceladas, o los temas elegidos por creadores y clientes. No obstante, durante medio milenio, y aún hoy en día, determinados códigos visuales regidos por un omnipresente realismo hicieron de la pintura algo accesible a todos. De Murillo a Zuloaga, de Van Dyck a Goya, y de Brueghel a Sorolla, todos estos pintores tuvieron en la naturaleza su principal referente. Tal y como el lenguaje clásico dominó la arquitectura, el realismo formal fue el medio de comunicación visual de Occidente durante cinco siglos.

La collecció artística de BBVA és, sens dubte, una de les més riques de l'estat espanyol. El seu caràcter és eclèctic, perquè prové de l'agregació del patrimoni cultural d'entitats d'implantació geogràfica i abast molt diversos. No obstant això, esta diversitat, lluny de restar coherència al conjunt, el dota d'una extraordinària riquesa i d'una amplitud de mires calidoscòpiques. La Col·lecció BBVA s'expandix cronològicament des de l'Edat mitjana fins a l'art actual. Les seues prop de nou mil peces poden aglutinar-se en dos amplis grups de pes similar, el corresponent al que se sol considerar art clàssic, d'una banda, i l'art d'avantguarda i de la segona mitat del segle XX, per l'altre.

Esta exposició estudia les obres mestres de la collecció d'art clàssic de BBVA; aquelles pintures que solen identificar-se com d'alta època, del segle XIX i del període d'entresigles. Estes peces, creades entre els segles XVI i XX, compartixen, malgrat la distància temporal entre elles, un mateix codi formal, el del realisme figuratiu tal com va ser definit a Flandes i Itàlia a principis del segle XVI. Els pigments i els pinzells van canviar al llarg dels segles, com ho van fer els empastaments i les pinzellades, o els temes triats per creadors i clients. No obstant això, durant mig mil·lenni, i encara hui dia, determinats codis visuals regits per un omnipresent realisme van fer de la pintura quelcom accessible a tots. De Murillo a Zuloaga, de Van Dyck a Goya, i de Brueghel a Sorolla, tots estos pintors van tindre en la naturalesa el seu principal referent. Tal com el llenguatge clàssic va dominar l'arquitectura, el realisme formal va ser el mitjà de comunicació visual d'Occident durant cinc segles.

BBVA's art collection is arguably one of the finest in Spain. The eclectic nature of the collection is owing to its provenance, the result of the combined holdings of different entities from varied regions and spheres of influence. Nevertheless, rather than compromising the coherence of the collection, this diversity in fact imbues it with a kaleidoscopic range of perspective and incredible wealth. The chronological span of the BBVA Collection extends from the Middle Ages to the present day. Its close to nine thousand works can be broadly divided into two large groups of almost similar weight: on one hand, what is generally considered classical art, and, on the other, avant-garde art and the production from the latter half of the twentieth century.

This exhibition focuses on masterpieces from BBVA's collection of classical art: paintings usually known as Old Masters, as well as those from the nineteenth century and the fin de siècle period. These works, all created between the sixteenth and twentieth centuries, share the same formal code of figurative realism as defined in Flanders and Italy in the early sixteenth century. The pigments and brushes may change throughout the passing of the centuries, as is also the case of impastos and brushwork, or indeed the subject matters chosen by artists and patrons. That being said, over the course of five centuries, and still today, certain visual codes governed by an allpervasive realism made painting accessible to everybody. For many of these painters, ranging from Murillo to Zuloaga, from Van Dyck to Goya and from Brueghel to Sorolla, nature was their main source of inspiration. Just as the classical language held sway in architecture, formal realism was

La Edad Moderna y el mundo contemporáneo fueron también los siglos en los que se definieron la mayoría de los géneros pictóricos tal y como hoy los conocemos. Temáticas como el paisaje, el retrato o el costumbrismo florecieron entonces, mientras que el gran referente ético y filosófico de Europa, la religión, se convirtió en la más visual y artística de las ideologías. Así, a través del arte figurativo y realista puede apreciarse no solo la fijación de unos determinados principios estéticos para todo el continente, sino la fabricación visual del concepto mismo de Europa a través de sus protagonistas, sus creencias y la mirada que los habitantes de este pequeño fragmento de tierra proyectaron sobre los objetos y el mundo natural. Antes de la actual, la población europea asistió a una primera globalización que fue posible, también, gracias a las artes.

A lo largo de los últimos quinientos años los idiomas hablados y escritos fueron muchos, pero durante esta primera mundialización, las artes en Europa se comunicaron empleando un mismo lenguaje que permite definir una cultura común desde Sicilia a Noruega y desde Polonia a Portugal. Este gran período de nuestra historia, que proporcionó al mundo los genios de Descartes, Teresa de Jesús, Shakespeare o Leibniz y vio desarrollarse principios como el humanismo, la democracia o el estado social, puede ser narrado, en gran medida, a través de las obras maestras de la Colección BBVA. Sus tablas y lienzos, poblados de reyes, dioses, campesinas, paisajes y burgueses narran la construcción de Europa con más claridad que cualquier libro de historia.

L'Edat Moderna i el món contemporani van ser també els segles en els quals es van definir la majoria dels gèneres pictòrics tal com hui els coneixem. Temàtiques com el paisatge, el retrat o el costumisme van florir llavors, mentres que el gran referent ètic i filosòfic d'Europa, la religió, es va convertir en la més visual i artística de les ideologies. Així, a través de l'art figuratiu i realista pot apreciar-se no sols la fixació d'uns determinats principis estètics per a tot el continent, sinó la fabricació visual del concepte mateix d'Europa a través dels seus protagonistes, les seues creences i la mirada que els habitants d'este xicotet fragment de terra van projectar sobre els objectes i el món natural. Abans de l'actual, la població europea va assistir a una primera globalització que va ser possible, també, gràcies a les arts.

Al llarg dels últims cinc-cents anys els idiomes parlats i escrits van ser molts, però durant esta primera mundialització, les arts a Europa es van comunicar emprant un mateix llenguatge que permet definir una cultura comuna des de Sicília a Noruega i des de Polònia a Portugal. Este gran període de la nostra història, que va proporcionar al món els genis de Descartes, Teresa de Jesús, Shakespeare o Leibniz i va veure desenvolupar-se principis com l'humanisme, la democràcia o l'estat social, pot ser narrat, en gran manera, a través de les obres mestres de la Col·lecció BBVA. Les seues taules i teles, poblades de reis, déus, llauradores, paisatges i burgesos, narren la construcció d'Europa amb més claredat que qualsevol llibre d'història.

the primary means of visual communication in the Western world for five hundred years.

The Modern and Contemporary ages were also the period during which the majority of painting genres as we know them today were defined. Themes such as landscape, portraiture and customs and manners flourished, while religion, Europe's major ethical and philosophical point of reference, became the most visual and artistic of ideologies. And so, in figurative and realist art one can appreciate not just the consolidation of basic aesthetic principles for the whole continent, but the visual construction of the very concept of Europe through its protagonists, its beliefs and the gaze that the inhabitants of this small fragment of the globe cast over the objects and the natural world around them. Long before the current globalization, Europe witnessed a similar process in which the arts played a major role.

There have been numerous spoken and written languages over the last five hundred years, but during the world's first globalization, the arts in Europe communicated through a common language that allowed it to define a shared culture ranging from Sicily to Norway and from Poland to Portugal. This great period in our history gave the world geniuses of the stature of Descartes, Teresa of Avila, Shakespeare or Leibniz and gave birth to such principles as humanism, democracy and the social state. Fortunately, this history can be narrated, to a large extent, through the masterpieces from the BBVA Collection. Whether depicting kings or gods, peasants or bourgeoisie, interiors or landscapes, these boards and canvases tell the story of the construction of Europe more vividly than any history book.

(I) El tiempo de los reyes y los dioses *El temps dels reis i els déus* The time of kings and gods

Las artes, desde la Antigüedad, fueron un vehículo privilegiado para marcar las jerarquías sociales y construir y fortalecer las estructuras de poder. El Imperio Romano fue siempre el referente ideológico de Europa, pero, en el otoño de la Edad Media, un pequeño estado, Borgoña, sintetizó una nueva manera de utilizar las artes como ejercicio del poder del soberano. Los duques borgoñones, con un escasísimo poder político y militar, asentaron su prestigio en la cuidadosa fabricación de su imagen artística que difundieron a lo largo y ancho de Europa. A partir de ellos las dinastías europeas, Trastámara, Valois, Tudor o Jagellón, entendieron que muchas veces la imagen era más potente que la espada.

En España, los Habsburgo primero y los Borbón después pusieron un cuidado extremo en la construcción y proyección de su imagen a través del retrato. No en vano Carlos V, el primer Habsburgo español, era nieto de María de Borgoña. A partir de él, y gracias a una excepcional fusión entre el minucioso retrato flamenco y la potencia del colorido veneciano, el retrato cortesano español brilló de la mano de Pantoja de la Cruz, Velázquez, Carreño o Goya. La excelencia del género se puso a prueba en casos extremos como el del enclenque y enfermizo Carlos II que, pese a su debilidad, fue presentado a sus súbditos como un héroe gracias a las artes.

El Renacimiento y el Barroco fueron el tiempo de los reyes, pero también el de la religión. En el mundo católico, a partir de la escisión protestante iniciada por Martín Lutero, las artes experimentaron un formidable desarrollo. El Concilio de Trento, primero, y los teólogos como Gabrielle Paleotti, después, afirmaron el carácter visual y performativo del cristianismo y las imágenes religiosas se multiplicaron. Cada vez más realistas y emotivos, los retratos de los santos, la Virgen y del propio Cristo se convirtieron, de la mano de genios como Valentin de Boulogne o Murillo, en el objeto de los afectos de los católicos europeos.

Les arts, des de l'Antiguitat, van ser un vehicle privilegiat per a marcar les jerarquies socials i construir i enfortir les estructures del poder polític. L'Imperi Romà va ser sempre el referent ideològic d'Europa, però, en la tardor de l'Edat mitjana, un xicotet estat, Borgonya, va sintetitzar una nova manera d'utilitzar les arts com a exercici del poder del sobirà. Els ducs borgonyons, amb un escassíssim poder polític i militar, van assentar el seu prestigi en l'acurada fabricació de la seua imatge artística que van difondre d'extrem a extrem d'Europa. A partir d'ells les dinasties europees, Trastàmara, Valois, Tudor o Jagelló, van entendre que moltes vegades la imatge era més potent que l'espasa.

A Espanya, els Habsburg primer i els Borbó després van posar una cura extrema en la construcció i projecció de la seua imatge a través del retrat. No en va Carles V, el primer Habsburg espanyol, era net de Maria de Borgonya. A partir d'ell, i gràcies a una excepcional fusió entre el minuciós retrat flamenc i la potència del colorit venecià, el retrat cortesà espanyol va brillar de la mà de Pantoja de la Cruz, Velázquez, Carreño o Goya. L'exceHència del gènere es va posar a prova en casos extrems com el del desnerit i malaltís Carles II que, malgrat la seua debilitat, va ser presentat als seus súbdits com un heroi gràcies a les arts.

El Renaixement i el Barroc van ser el temps dels reis, però també el de la religió. En el món catòlic, a partir de l'escissió protestant iniciada per Martí Luter, les arts van experimentar un formidable desenrotllament. El Concili de Trento, primer, i els teòlegs com Gabrielle Paleotti, després, van afirmar el caràcter visual i performatiu del cristianisme i les imatges religioses es van multiplicar. Cada vegada més realistes i emotius, els retrats dels sants, la Mare de Déu i del mateix Crist es van convertir, de la mà de genis com Valentin de Boulogne o Murillo, en l'objecte dels afectes dels catòlics europeus.

Since Antiquity the arts played a key role in defining social hierarchies and in building and reinforcing structures of political power. The Roman Empire was always the ideological reference point for Europe, but in the declining years of the Middle Ages, the small state of Burgundy came up with a new way of using the arts as an exercise of sovereign power. Though lacking any substantial military or political power, the Duchy of Burgundy built its prestige on the meticulous construction of its artistic image which it spread far and wide across Europe. Following its example, the Trastámara, Valois, Tudor and Jagiellon dynasties, among others, also began to understand that in many cases the image could be stronger than the sword.

In Spain, the Habsburgs first and then the Bourbons paid deliberate attention to the construction and projection of their image through portraits. It is no accident that Charles V, the first king of the Habsburg dynasty in Spain, was the grandson of Mary of Burgundy. From this moment onwards, and largely owing to the exceptional blend of meticulous Flemish portraiture with the power of Venetian colouring, Spanish court portraiture reached unsurpassed heights through the work of Pantoja de la Cruz, Velázquez, Carreño and Goya. The elasticity of the genre were pushed to the limits in such extreme cases as the feeble and sickly Charles II who, despite his evident frailty, was presented to his subjects as a hero thanks to the arts.

The Renaissance and the Baroque were a time of kings and queens, but also of religion. In the Catholic world, following the Protestant Reformation sparked by Martin Luther, the arts received a powerful boost. The Council of Trent, first and later theologians like Gabriele Paleotti, reinforced the visual and performative aspects of Christianity, and the production of religious images increased substantially. Progressively more realist and emotive, portraits of saints, Our Lady and Jesus Christ himself were turned into the object of veneration for European Catholics by geniuses like Valentin de Boulogne and Murillo.

1

1
Juan PANTOJA DE LA CRUZ
Felipe III

Felipe III
Philip III of Spain
1605
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. 417

2
Juan CARREÑO DE MIRANDA
Carlos II

Carlos II
Charles II of Spain
h. 1674
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. 445

2

3
Francisco de GOYA Y LUCIENTES
Carlos III, cazador

Carlos III, cazador
Charles III of Spain in Hunting Costume
h. 1787-1788
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. 443

3

4
Pieter COECK VAN AELST
Moisés y Aarón
Moisés i Aaron
Moses and Aaron
 h. 1540-1550
 Óleo sobre tabla
 Nº. Inv. P00195

5
Valentín de BOULOGNE
Sagrada Familia
Sagrada Família
Holy Family
 h. 1620
 Óleo sobre lienzo
 Nº. Inv. 589

6
Bartolomé Esteban MURILLO
San José con el Niño
Sant Josep amb l'Infant
St Joseph with the Child Jesus
 h. 1650-1660
 Óleo sobre lienzo encolado a tabla
 Nº. Inv. 2114

7

7

José de ÓBIDOS***Sagrada Familia******Sagrada Família******Holy Family***

h. 1660

Óleo sobre lienzo

Nº. Inv. 32064

8

Anton van DYCK***Cristo y la mujer adúltera******Crist i la dona adúltera******Christ and the Adulteress***

h. 1620-1622

Óleo sobre lienzo

Nº. Inv. 581

8

(II) El retrato: el ser humano en el centro del mundo

El retrat: l'ésser humà en el centre del món

Portraiture: The Human Being at the Centre of the World

El retrato es, probablemente, la mayor reivindicación del ser humano por ocupar su lugar en el centro del universo. Se trata de un acuerdo entre retratista y retratado mediante el cual se reclama el derecho del segundo a ser conocido, reconocido y recordado. La consolidación de este género en el occidente europeo coincidió, no en vano, con el nacimiento del humanismo y la pujanza económica de dos regiones del continente, Italia y Borgoña. En ambos territorios floreció el deseo de los patronos y los artistas de representar fielmente las facciones de la persona efigiada y en muchos casos se miró hacia la Roma antigua como modelo, algo evidente en los estrictos perfiles casi numismáticos de algunos de los primeros retratos del Renacimiento.

Durante la Edad Moderna, más allá de los príncipes, los individuos objeto del retrato fueron cada vez más numerosos. Así, si los monarcas reclamaban su lugar como cúspide de la jerarquía social y miembros de un sólido linaje, entre los siglos XV y XVIII los contenidos del retrato fueron muy variados.

9

9
Michiel Jansz. van MIEREVELT
Retrato de caballero
Retrat de cavaller
Portrait of a Gentleman
1609
Óleo sobre tabla
Nº. Inv. 454

10
Michiel Jansz. van MIEREVELT
Retrato de dama
Retrat de dama
Portrait of a Lady
1609
Óleo sobre tabla
Nº. Inv. 453

11
CORNEILLE DE LYON
Retrato de joven caballero
Retrat de jove cavaller
Portrait of a Young Gentleman
1535
Óleo sobre tabla
Nº. Inv. P00057

El retrat és, probablement, la major reivindicació de l'ésser humà per ocupar el seu lloc en el centre de l'univers. Es tracta d'un acord entre retratista i retratat mitjançant el qual es reclama el dret del segon a ser conegut, reconegut i recordat. La consolidació d'este gènere en l'occident europeu va coincidir, no en va, amb el naixement de l'humanisme i la pujança econòmica de dos regions del continent, Itàlia i Borgonya. En els dos territoris va florir el desig dels patrons i els artistes de representar fidelment les faccions de la persona efigiada, i en molts casos es va mirar cap a la Roma antiga com a model, una cosa evident en els estrictes perfils quasi numismàtics d'alguns dels primers retrats del Renaixement.

Durant l'Edat Moderna, més enllà dels prínceps, els individus objecte del retrat van ser cada vegada més nombrosos. Així, si els monarques reclamaven el seu lloc com a cúspide de la jerarquia social i membres d'un sòlid llinatge, entre els segles XV i XVIII els continguts del retrat van ser molt variats.

10

11

Portraiture is arguably the most powerful expression of humankind's desire to claim a place for itself at the very centre of the universe. It is a kind of agreement between the portrayer and the portrayed in which the latter claims the right to be known, recognized and remembered. The genre was consolidated in Europe around the same time as the birth of Humanism and the thriving economies of two of the continent's regions, Italy and Burgundy. In both places a strong desire emerged among patrons and artists to faithfully depict the likeness of the sitter and, on many occasions, they looked towards ancient Rome for their models, as can be readily evinced in the austere quasi-numismatic profiles of some of the early Renaissance portraits.

During the Modern Age, apart from royalty, the people portrayed in paintings became more numerous. And so, though kings and queens were still at the top of the social hierarchy and the undisputed members of noble lineage, between the fifteenth and eighteenth centuries the elements included in portraits were more varied than ever

12
Nicolas Elias. PICKENOV
Retrato de caballero
Retrat de cavaller
Portrait of a Gentleman
 1623
 Óleo sobre tabla
 N.º. Inv. 447

13
Francisco de GOYA Y LUCIENTES
Don Pantalcón Pérez de Neri
Don Pantalcón Pérez de Neri
Don Pantalcón Pérez de Neri
 1808
 Óleo sobre lienzo
 N.º. Inv. 444

Algunos, como los burgueses flamencos efigiados por Mierevelt parecen exigir el reconocimiento que su pujante economía les garantizaba. Otros, como Torquato Tasso, hablan de la nueva consideración por los intelectuales que llevó aparejado el florecimiento del humanismo. No obstante, probablemente el subgénero del autorretrato, es aquel que tiene implicaciones aún más profundas. Aquí, retratista y retratado se fundieron en uno dando un paso más hacia el reconocimiento del valor único del individuo más allá de sus facciones concretas. Fue el propio pintor, aquel que mejor se conocía a sí mismo, quien decidió pasar a la posteridad y exigir que la memoria de su vida no se desvaneciera.

Alguns, com els burgesos flamencs efigiats per Mierevelt semblen exigir el reconeixement que la seua puixant economia els garantia. Uns altres, com Torquato Tasso, parlen de la nova consideració pels intel·lectuals que va portar aparellada la florida de l'humanisme. No obstant això, probablement el subgènere de l'autoretrat, és aquell que té implicacions encara més profundes. Ací, retratista i retratat es van fondre en un fet un pas més cap al reconeixement del valor únic de l'individu més enllà de les seues faccions concretes. Va ser el mateix pintor, aquell que millor es coneixia a si mateix, qui va decidir passar a la posteritat i exigir que la memòria de la seua vida no s'esvaïra.

before. Some, like the Flemish bourgeoisie depicted by Mierevelt, seemed to demand recognition in consonance with their newfound wealth. Others, like Torquato Tasso, speak of the new consideration for intellectuals that came on the back of the emergence of Humanism. However, it would probably be the subgenre of self-portraiture, is the one who which would have even deeper implications. Here the portraitist and the sitter are fused in one, a step further towards an acknowledgment of the uniqueness of the individual over and above their specific physical features. It was the painter himself, who knew himself better than anyone else, who decided to go down in posterity and try to ensure that their memory would not fade.

(III)

El triunfo de los géneros: paisajes, bodegones y costumbres

El triomf dels gèneres: paisatges, natures mortes i costums

The triumph of genre painting: landscapes, still lifes, and customs and manners

Paisaje, bodegón y costumbrismo son las temáticas que suelen englobarse dentro de la pintura de género. De hecho, el género surgió para definir aquellas artes carentes de uno concreto como pueden ser el retrato, la pintura religiosa, la mitológica o la de historia. Se trata de aquellas obras de arte en las que los personajes son nadie en concreto y lo que sucede es nada en particular. La singularidad de esta ingente producción pictórica es que suele carecer de cliente y ubicación predeterminados, su destino puede ser cualquier lugar y su comprador todo aquel que pueda costear su precio. La pintura de género es, por lo tanto, potencialmente comercial y se vincula de manera natural con el mercado del arte y el ascenso de la burguesía. Así se entiende que, cuando los géneros se establecieron con fuerza a finales del siglo XVI, Flandes y Holanda protagonizaron cualitativa y cuantitativamente el florecimiento de esta nueva manera de entender la actividad pictórica.

El nivel de especialización de los pintores flamencos y holandeses fue tal que ciudades como Amberes se convirtieron una gran factoría que suministraba pintura al resto de Europa. Tal y como Rubens, Jordaens y Van Dyck se convirtieron en afamados pintores de escenas, Jan Philip van Thielen se especializó en pintar flores, Paul de Vos en composiciones de animales, y Jan Brueghel en paisajes poblados por personajes anónimos. Pese a que la historiografía tendió a considerarlos como actores secundarios, estos pintores gozaron en vida de tanta fama como sus compañeros artífices de figuras, con los que frecuentemente colaboraron en composiciones complejas. Así, muchas veces bodegones y pasajes muestran la firma de sus autores, que reclaman con orgullo su capacidad inigualable para captar la esencia del mundo natural con un realismo tal que casi puede tocarse con la punta de los dedos.

Paisatge, natura morta i pintura costumista són les temàtiques que solen englobar-se dins de la pintura de gènere. De fet, el gènere va sorgir per a definir aquelles arts mancades d'un concret com poden ser el retrat, la pintura religiosa, la mitològica o la d'història. Es tracta d'aquelles obres d'art en les quals els personatges són ningú en concret i el que succeïx és res en particular. La singularitat d'esta ingent producció pictòrica és que manca de client i ubicació predeterminats, perquè el seu destí pot ser qualsevol lloc i el seu comprador tot aquell que pugui costejar el seu preu. La pintura de gènere és, per tant, potencialment comercial i es va vincular de manera natural amb el mercat de l'art i l'ascens de la burgesia. Així s'entén que, quan els gèneres es van establir amb força a la fi del segle XVI, Flandes i Holanda protagonitzaren qualitativa i quantitativament la florida d'esta nova manera d'entendre l'activitat pictòrica.

Landscapes, still lifes and customs and manners are the subject matters generally included within genre painting. In fact, the name came about in an effort to encompass all those themes that lacked their own individual classification, unlike the cases of portraiture, religious, mythological and history painting. In this type of artwork the characters are not famous people and no specific event is taking place. What makes this vast output of paintings so unique is that it had no prefixed client or destination, as they could be sold anywhere and to anyone who could afford the price. Accordingly, genre painting was potentially very commercial and with the rise of the bourgeoisie it found a ready place within the art market. By the time genre painting was firmly established in the late-sixteenth century, Flanders and the Netherlands were the leading forces, both qualitatively and quantitatively, behind the flourishing of this new way of understanding painting.

14

14
Jan WILDENS
Paisaje
Paisatge
Landscape
Primera mitad del siglo XVII
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. 452

15

Jan van der MEER***Paisaje otoñal******Paisatge tardorenc******Autumn Landscape***

h. 1648-1650

Óleo sobre tabla

Nº. Inv. P01090

16

Jacopo FABRIS***Vista del puente de Rialto en Venecia******Vista del pont de Rialto a Venècia******View of the Rialto Bridge in Venice***

Primera mitad del siglo XVIII

Óleo sobre lienzo

Nº. Inv. P00061

17

Bartholomcus BREENBERGH***Paisaje con río******Paisatge amb riu******Landscape with River***

h. 1630-1650

Óleo sobre tabla

Nº. Inv. P01088

15

16

17

El nivell d'especialització dels pintors flamencs i holandesos va ser tal, que ciutats com Anvers es van convertir en una gran factoria que subministrava pintura a la resta d'Europa. Tal com Rubens, Jordaens i Van Dyck es van convertir en famosos pintors d'escenes, Jan Philip van Thielen es va especialitzar a pintar flors, Paul de Vos en composicions d'animals, i Jan Brueghel i David Teniers en paisatges poblats per personatges anònims. Malgrat que la historiografia va tendir a considerar-los com a actors secundaris, els pintors de gènere van gaudir en vida de tanta fama com els seus companys artífexs de figures, i moltes natures mortes i passatges mostren la firma dels seus autors, que reclamen amb orgull el seu geni per a captar l'essència del món natural amb un realisme tal que quasi pot tocar-se amb la punta dels dits.

The degree of specialization of Flemish and Dutch painters was such that cities like Antwerp became major centres of production that supplied paintings to the rest of Europe. Just as Rubens, Jordaens and Van Dyck were celebrated as scene painters, Jan Philip van Thielen specialized in flower painting, Paul de Vos in compositions with animals, and Jan Brueghel in landscapes teeming with anonymous people. Even though art history tended to consider them secondary actors, genre painters enjoyed as much fame in their lifetime as many of their peers who painted figures, with whom they often collaborated on more complex compositions. As a result, still lifes and landscapes were frequently signed by the artists, who proudly laid claim to their unmatched ability to capture the essence of the natural world with such realism that you could almost touch it with your fingertips.

18
Melchior de HONDECOETER
Paisaje con aves de corral
Paisatge amb aus de corral
Landscape with Fowl
 h. 1660
 Óleo sobre lienzo
 N°. Inv. P05689

19
Frans van MIERIS
Bodegón con figura humana
Natura morta amb figura humana
Still Life with Human Figure
 1667
 Óleo sobre tabla
 N°. Inv. P00123

20
Tomás YEPES
Bodegón en un paisaje (sandía)
Natura morta en un paisatge (meló d'Algèr)
Still Life in Landscape (Watermelon)
 h. 1650-1660
 Óleo sobre lienzo
 N°. Inv. P02138

21
Carel van HULLEGARDEN
Bodegón con liebre y bortalizas
Natura morta amb llebre i bortalisses
Still Life with Hare and Vegetables
 1647
 Óleo sobre tabla
 N°. Inv. P00080

18

19

20

21

22
Jan Philips van THIELEN
Florero
Flowerer
A Vase of Flowers
h. 1650-1660
Óleo sobre cobre pegado a tabla
Nº. Inv. 2117

23
Aelbert CUYP
Mercurio
Mercuri
Mercury
h. 1640
Óleo sobre cobre
Nº. Inv. 449

24
Pieter SNAYERS
Fiesta de los ballesteros ante la iglesia de Nuestra Señora de Sablon
Festa dels ballesters davant l'església de la Mare de Déu de Sablon
Festival of the Guild of Crossbowmen outside the Church of Our Lady of Sablon
h. 1651
Óleo sobre tabla
Nº. Inv. 473

25
Gillis van TILBORGH
A la puerta de la posada
A la porta de la posada
At the Door to the Inn
Tercer cuarto del siglo XVII
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. P00194

26

26
Jan HAVICKSZ STEEN
Las apariencias engañan
Les apparences enganyen
Appearances can be Deceiving
 1672
 Óleo sobre lienzo
 N°. Inv. P01990

27
Gerrit LUNDENS
El amor venal
L'amor venal
Venial Love
 h. 1660-1670
 Óleo sobre tabla
 N°. Inv. P00116

27

(IV) Los caminos de la modernidad

Els camins de la modernitat

The paths of modernity

El siglo XIX fue un tiempo de cambios. Tras la sacudida de la Revolución Francesa en 1789 y la invasión de Europa por Napoleón, el Antiguo Régimen vio tambalearse sus cimientos. Poco a poco, las revoluciones liberales de 1830, 1848 y 1868 y los movimientos sociales fueron desplazando a la monarquía y a la Iglesia y una nueva clase social, la burguesía, comenzó a situarse en el centro de un nuevo orden mundial. En las artes, el academicismo se disolvió empujado por las demandas de una sociedad cada vez más urbana, la clientela creció notablemente y se afianzó con fuerza el mercado del arte. En este contexto, se multiplicaron los salones y los certámenes artísticos y la pintura de género experimentó un nuevo florecimiento. Tras unas primeras décadas dominadas por el romanticismo, en España el realismo dominó la pintura del novecientos. Raimundo de Madrazo, Carlos de Haes, Ramón Martí Alsina, Francisco Domingo Marqués o Joaquín Sorolla se convirtieron, cada uno con un estilo personal, en cronistas visuales que buscaron siempre la verdad en sus lienzos.

28

28
Dionís BAIÑERAS I VERDAGUER
Retrat de Maria del Pilar Casanovas Fortuny,
esposa del pintor, en los bosques de Camprodon
Retrat de Maria del Pilar Casanovas Fortuny,
esposa del pintor, en els boscos de Camprodon
Portrait of Maria del Pilar Casanovas Fortuny,
the Painter's Wife, in the forests of Camprodon
1885
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. CX00627

29
Modest URGELL I INGLADA
Paisaje con iglesia
Paisatge amb església
Landscape with Church
h. 1880-1910
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. CX00091

29

El segle XIX va ser un temps de canvis. Després de la sacsejada de la Revolució Francesa en 1789 i la invasió d'Europa per Napoleó, l'Antic Règim va veure trontollar-se els seus fonaments. A poc a poc, les revolucions liberals de 1830, 1848 i 1868 i els moviments socials van anar desplaçant a la monarquia i a l'Església i una nova classe social, la burgesia, va començar a situar-se en el centre d'un nou orde mundial. En les arts, l'academicisme es va dissoldre espentat per les demandes d'una societat cada vegada més urbana, la clientela va créixer notablement i es va afermar amb força el mercat de l'art. En este context, es van multiplicar els salons i els certàmens artístics i la pintura de gènere va experimentar una nova florida. Després d'unes primeres dècades dominades pel romanticisme, a Espanya el realisme va dominar la pintura del nou-cents. Raimundo de Madrazo, Carlos de Haes, Ramon Martí Alsina, Francisco Domingo Marqués o Joaquín Sorolla es van convertir, cada un amb un estil personal, en cronistes visuals que van buscar sempre la veritat en les seues teles.

The nineteenth century was a time of change. Following the upheaval of the French Revolution in 1789 and Napoleon's invasion of Europe, the foundations of the ancien régime began to crumble. Little by little, the liberal revolutions of 1830, 1848 and 1868 and social movements gradually corroded the power of the monarchy and the church and a new social class, the bourgeoisie, moved to the centre of the new world order. Driven by an increasingly urban society, Academicism lost its stranglehold on the arts. The clientele base broadened considerably, firmly establishing the art market. Against this backdrop, art salons and events flourished and genre painting witnessed a true boom. After the opening decades of the century dominated by Romanticism, Realism came to dominate nineteenth-century painting in Spain. Each with their own personal style, Raimundo de Madrazo, Carlos de Haes, Ramón Martí i Alsina, Francisco Domingo Marqués and Joaquín Sorolla became visual chroniclers of their time, always seeking the truth in their paintings.

La gran renovación realista de la pintura española convivió, ya a principios del siglo XX, con la eclosión de las vanguardias, aunque pocos pintores españoles se decantaron por la abstracción. No obstante, junto al realismo canónico de Joaquín Sorolla, en Cataluña se desarrolló un elegante modernismo que miraba hacia París y pintores como Ramón Casas, Joan Llimona o Santiago Rusiñol dieron luz a un período de enorme sofisticación.

30
Joaquín SOROLLA
Retrato de Antonio García Peris,
suegro del artista
Retrat d'Antonio García Peris,
sogre de l'artista
Portrait of Antonio García Peris,
artist's father-in-law
h. 1908
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. P00886

31
Ramon CASAS I CARBÓ
Interior
Interior
h. 1924
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. CX00717

32
Santiago RUSIÑOL
Jardines de Monforte IV
Jardins de Monforte IV
Gardens of Monforte IV
h. 1917
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. 128

La gran renovació realista de la pintura espanyola va conviure, ja a principis del segle XX, amb l'eclosió de les avantguardes, encara que pocs pintors espanyols es van decantar per l'abstracció. No obstant això, al costat del realisme canònic de Joaquín Sorolla, a Catalunya es va desenrotllar un elegant modernisme que mirava cap a París i pintors com Ramon Casas, Joan Llimona o Santiago Rusiñol van donar llum a un període d'enorme sofisticació.

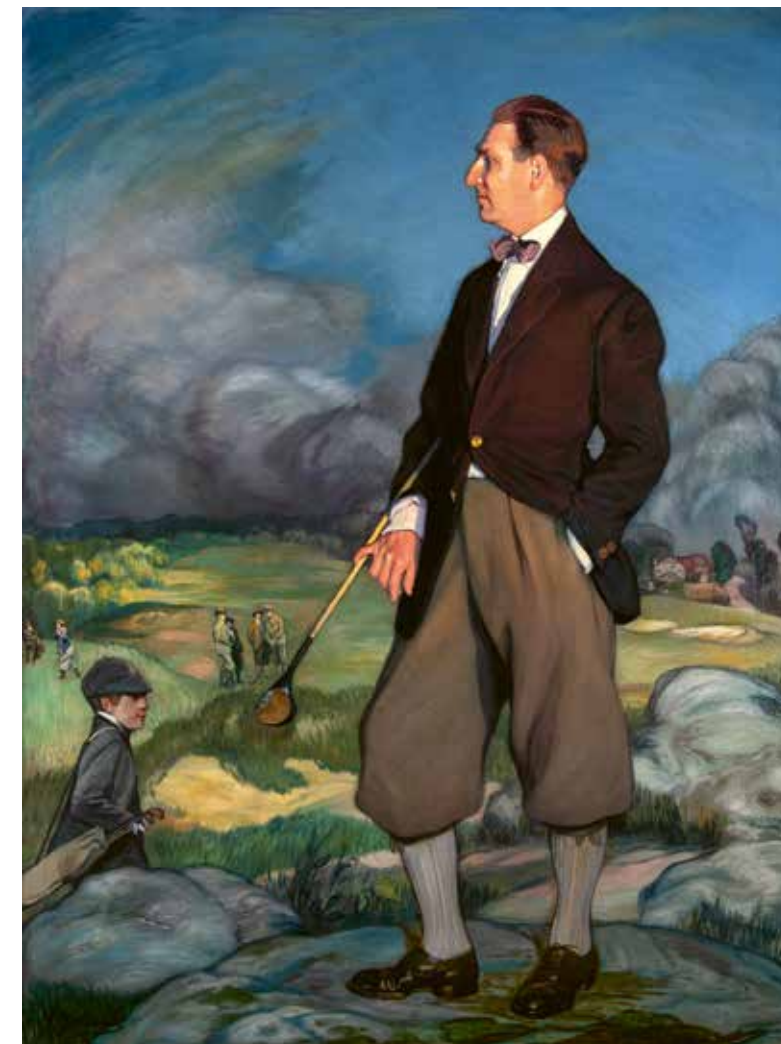
At the beginning of the twentieth century, the all-pervasive revival of realism in Spanish painting coexisted alongside the rise of the avant-gardes, though it has to be said that few Spanish painters openly embraced abstraction. That being said, besides the canonical realism of Joaquín Sorolla, in Catalonia an elegant modernisme that looked towards Paris began to emerge, and painters like Ramón Casas, Joan Llimona and Santiago Rusiñol ushered in a period of heightened sophistication.

33
Darío de REGOYOS Y VALDÉS
Derribos (Granada)
Enderrocaments (Granada)
Démolitions (Granada)
 1911
 Óleo sobre lienzo
 N.º. Inv. P00140

34
Ignacio ZULOAGA Y ZABALETA
Retrato de Mr. Halley-Schmidt
Retrat de Mr. Halley-Schmidt
Portrait of Mr. Halley-Schmidt
 1923
 Óleo sobre lienzo
 N.º. Inv. P00180

Mientras tanto, pintores como Darío de Regoyos o Ignacio Zuloaga proyectaron sobre España una visión muy particular y crítica que se relacionó con la crisis del 98 y que fue teorizada por escrito por el propio Regoyos y por José Gutiérrez Solana. Su visión dura del mundo rural español, continuada por maestros como Valentín de Zubiaurre, sirvió como contrapunto a las luminosas y sofisticadas creaciones de València y Cataluña y mostró el vigor poliédrico del clasicismo moderno de los pintores del siglo XX. La mirada inquisidora de la pintura española sobre el mundo se mostró tan potente que, de hecho, sigue viva en el siglo XXI.

Mentrestant, pintors com Darío de Regoyos o Ignacio Zuloaga van projectar sobre Espanya una visió molt particular i crítica que es va relacionar amb la crisi del 98 i que va ser teoritzada per escrit pel propi Regoyos i per José Gutiérrez Solana. La seua visió dura del món rural espanyol, continuada per mestres com Valentín de Zubiaurre, va servir com a contrapunt a les lluminoses i sofisticades creacions de València i Catalunya i va mostrar el vigor polièdric del classicisme modern dels pintors espanyols del segle XX. La mirada inquisidora de la pintura espanyola sobre el món es va mostrar tan potent que, de fet, continua viva en el segle XXI.

Meanwhile, painters like Darío de Regoyos and Ignacio Zuloaga cast a highly personal and critical vision over Spain, rooted in the crisis of 1898 and theorized in writings by Regoyos himself and José Gutiérrez Solana. This harsh vision of the Spanish rural world, continued by masters like Valentín de Zubiaurre, stood in contrast to the light-filled, sophisticated creations being made in Valencia and in Catalonia and showed the strength and breadth of modern classicism of twentieth-century Spanish painters. The inquisitive gaze cast by Spanish painting over the world was so powerful that, in fact, it is still alive and well in the twenty-first century.

35

35
Francisco ITURRINO GONZÁLEZ
Mujer con abanico
Dona amb ventall
 Woman with Fan
 h. 1910
 Óleo sobre lienzo
 Nº. Inv. P01473

36
Xesús RODRÍGUEZ CORREDOYRA
Schola Cantorum Compostellanae
Schola Cantorum Compostellanae
 Schola Cantorum Compostellanae
 1916
 Óleo sobre lienzo
 Nº. Inv. P00735

37
Valentín de ZUBIAURRE AGUIRREZÁBAL
Ofrenda en una ermita
Ofrenda en una ermita
 Offering at a Shrine
 h. 1910
 Óleo sobre lienzo
 Nº. Inv. P00181

36

37

38
Fernando ÁLVAREZ DE SOTOMAYOR Y ZARAGOZA
Mariñana
Mariñana
Woman of Las Mariñas
1920
Óleo sobre tabla
Nº. Inv. P00153

39
Aurelio ARTETA Y ERRASTI
La Perea y el Trabajo
La Perea i el Treball
Sloth and Work
h. 1909-1910
Óleo sobre lienzo
Nº. Inv. P00381

Exposición

Exposició

Exhibition

Exposición organizada por BBVA en colaboración con el Museo de Bellas Artes de València
Exposició organitzada per BBVA en col·laboració amb el Museu de Belles Arts de València
Exhibition organized by BBVA in collaboration with the Museum of Fine Arts of Valencia

Comisario / Comissari / Curator
Pablo González Tornel

Producción / Producció / Production
Colección BBVA
Museu de Belles Arts de València

Obras de la exposición / Obres de l'exposició / Works from the exhibition
Colección BBVA

Responsable Colección BBVA / Responsable Col·lecció BBVA / Collection Manager BBVA
María Luisa Barrio Maestre

Textos / Textos / Texts
Pablo González Tornel

Coordinación general / Coordinació general / General coordination
María Sanz Pérez
María Vicenta Belenguer Dolz

Coordinación publicaciones / Coordinació publicacions / Publications coordination
Nuria Martínez Fernández

Registro de obras / Registre d'obres / Registration of works
María Amparo García Aparicio

Supervisión de obras / Supervisió d'obres / Works supervision
Salut Díez Reyes
Luis Bertomeu Contreras
Ana Villalba Alpera
Alizaria Arte, S.L.

Transporte y montaje de obras / Transport i muntatge d'obres / Transport and assembly of works
InteArt, S.L.

Seguro / Assegurança / Insurance
BBVA Broker. Correduría de Seguros y Reaseguros

Montaje de museografía / Muntatge de museografia / Museography assembly
Grupo LA, S.L.

Iluminación / Il·luminació / Lighting
Juan Ignacio Toledo Quiles

Comunicación / Comunicació / Communication
Ramón Martínez Miñana

Mediación / Mediació / Mediation
Estrella Rodríguez Roncero

Diseño gráfico e impresión / Disseny gràfic i impressió / Graphic design and printing
Jesús Moreno y Asociados / gráfica futura
La Imprenta, Comunicación Gráfica

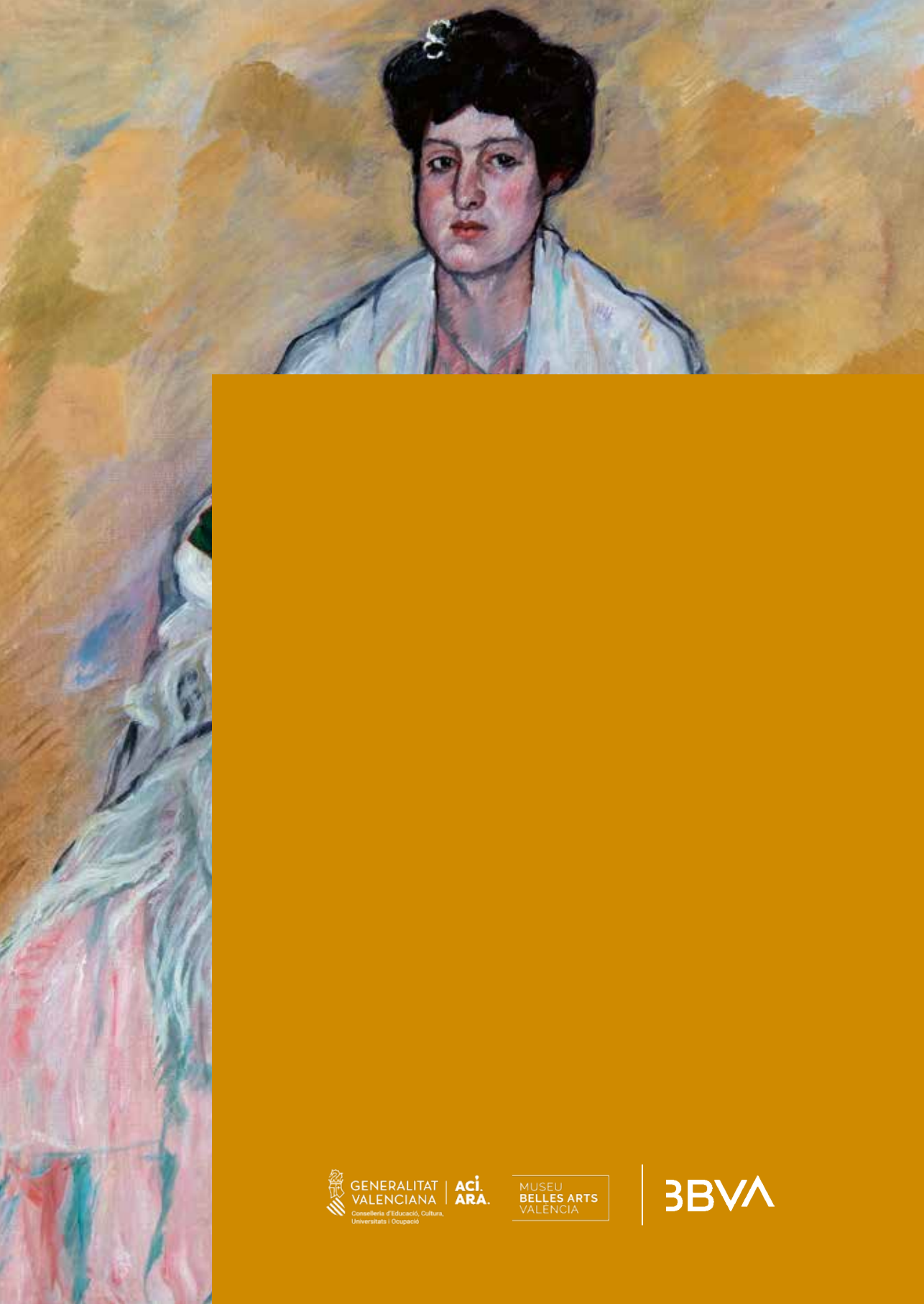
© del texto: Pablo González Tornel
© de les imatges: © Zuloaga, Valentín Zubiaurre, VEGAP, Valencia, 2025
© de la edición / de l'edició: Generalitat Valenciana, 2025, BBVA

Créditos fotográficos / Crèdits fotogràfics / Photo credits
© David Mecha. Colección BBVA

Depósito Legal / Depòsit Legal: V-4591-2025

Francisco ITURRINO GONZÁLEZ
Mujer con abanico (detalle)
Dona amb ventall (detail)
Woman with fan (detail)
h. 1910

GENERALITAT
VALENCIANA
Conselleria d'Educació, Cultura,
Universitats i Ocupació

ACI.
ARA.

MUSEU
BELLES ARTS
VALENCIA

3BVA